

תוכן העניינים

א	מבוא	מרלה ל' פרנקל ואהרון דיטשר
ה	פרופסור משה גרינברג: המלומד ותרומתו לחינוך	שלמה פוקס

חלק א

יא	על בעיית הוראתו של ספר יהושע בימינו	יאיר זקוביץ
כא	עלייתו ושקיעתו של ספר יהושע בחינוך הממלכתי לאור תמורות אידאולוגיות בחברה הישראלית	לאה מזור
מז	ספר יהושע בראי המדרש	גבריאל חיים כהן

חלק ב

סא	פרשנות המקרא אגב עיון בעולמו התרבותי הקדום	אליעזר (אד) גרינשטיין
עה	למקומה של הפרשנות בהוראת המקרא	רות בן מאיר

חלק ג

קא	חקר המקרא בהוראת המקרא	יאירה אמית
קטו	מקומו של מדרש האגדה בהוראת המקרא בבית הספר היסודי	מרלה ל' פרנקל
קכט	בין קבלת אמת 'ממי שאמרה' לבין קבלתה מ'מלאך 'ה' צבאות'	נריה גוטל

קנט	הוראת המקרא בחינוך התיכוני הממלכתית-דתי: ביקורת והצעת עקרונות לתיקונים	חננאל מאק
-----	---	-----------

חלק ד

קעא	מעמדם של כתבי הקודש בהגותו הדתית-חינוכית של ישעיהו ליבוביץ	מיכאל אוחנה
קפג	'תאולוגיית המעמקים' וביקורת המקרא לפי אברהם יהושע השל: השלכות חינוכיות	ארי בורשטיין
קצג	בין מלאכים לבני בשר ודם: גישתה של נחמה ליבוביץ להצגת הדמות המקראית	אהרון דיטשר
ריג	המצאה ומציאות בנרטיב הפוסט-ציוני: המקרה של בן-ציון דינור והוראת התנ"ך	דניאל מרום
רסא	בחירת השפה הנכונה: האוריינטציה הדיסציפלינרית של ג' שריל אקסום והשלכותיה החינוכיות (תקציר)	אלכס סינקלייר

חלק ה

רסב	ממידע לחינוך: מה חשוב בהכנת מורים למקרא? (תקציר)	ברי ו' הולץ
רסג	תאוריות ההוראה מול תאוריות של מורים: הילכו שניים יחדיו בלתי אם נועדו?	אשר שקדי

חלק ו

רצג	המקרא והערכים	שלום רוזנברג
-----	---------------	--------------

מבוא

הבנת המקרא בימינו: סוגיות בהוראתו

מרלה ל' פרנקל ואהרון דיטשר

באביב תשס"א שימש המרכז לחינוך יהודי על שם מלטון באוניברסיטה העברית בירושלים אכסניה למורים למקרא, לחוקרים ולאנשי חינוך בשדה ובאקדמיה שהתכנסו יחד לדון בסוגיות בהבנת המקרא ובהוראתו. מארגני הכינוס שמו להם למטרה לגשר בין האקדמיה לבין הכיתה, דהיינו בין מחקר המקרא לבין השדה ההוראתי.

גולת הכותרת של המפגש הייתה ערב עיון לכבודו של פרופסור משה גרינברג, אשר באישיותו המחנכת והמלומדת משמש מופת לחוקרי מקרא המחויבים להוראתם. בחירת נושא לערב עיון לכבודו של פרופ' גרינברג לא הייתה משימה קלה. לנגד עינינו עמדה נכונות המתמדת להתעמת עם בעיות היסטוריות, תאולוגיות וערכיות, כפי שהן עולות מספרי התורה, הנביאים והכתובים. בסופו של דבר החלטנו להעמיד את ספר יהושע במוקד הדיון. האתגר בהוראת ספר יהושע מחייב התייחסות לשאלות של כוח וסמכות; של אמת היסטורית וזיכרון לאומי; של טקסט מקודש ופרשנות דורשת ומחדשת. שאלות אלה, אשר העסיקו את פרופ' גרינברג בכתביו, אינן ייחודיות לספר יהושע, אך בספר זה הן עולות בכל עצמתן ונוגעות בחיינו כאן ועכשיו.

הכרך התשיעי של 'עיונים בחינוך יהודי' מתבסס בעיקר על ההרצאות שניתנו באותו מפגש בתוספת כמה מאמרים שראינו לנכון לצרפם. העיקרון המארגן של הקובץ הוא נושאי (תמטי). לפיכך המדור העברי כולל הן מאמרים בעברית הן תקצירים בעברית של המאמרים המצויים במדור האנגלי. המדור האנגלי בנוי על פי אותו עיקרון.

ראשון הדוברים, פרופ' שלמה פוקס, מביע דברים אישיים לשבחו של עמיתו וידידו, פרופ' משה גרינברג, ומסרטט את דמותו המלומדת ואת תרומתו לחינוך היהודי. פרופ' יאיר זקוביץ מבקש לנטרל את הבעייתיות האפשרית בהוראת ספר יהושע היום בהציעו גישה היסטורית המעמידה את הספר, את רעיונותיו ואת ערכיו בהקשר ההיסטורי והתרבותי של העולם העתיק. לדעת זקוביץ הנגדת ערכיו ותפיסותיו של הספר עם אלה של הקורא הצעיר והמודרני עשויה להביא להכרה בצורך לדרוש את הכתוב המקראי על ידי עיון בפרשנות הבתר-מקראית,

המתמודדת מאז ומתמיד עם שאלות ערכיות העולות מן הכתוב. הוא סבור שבאופן זה אפשר לשמור על חינויותם הנצחית של הטקסטים עתיקי היומין. ד"ר לאה מזור מתמקדת בבעיות הערכיות העולות מן הספר כבואה לבחון את יחסה של המערכת הממלכתית אליו בעידן הציוני והפוסט-ציוני. מזור פורסת לפנינו ממבט היסטורי את העלויות ואת המורדות ביחסה של המערכת החינוכית לספר יהושע. היא מסבירה כיצד שירתו ערכי הספר את דור המייסדים של המפעל הציוני ומראה כיצד המציאות הפוליטית והצבאית של מדינת ישראל בדורות האחרונים דרבנה מחנכים לקרוא תיגר דווקא על אותם ערכים. ד"ר גבריאל חיים כהן, אחרון המתדיינים, מציע גישה על-היסטורית חז"לית להוראת ספר יהושע כדי להתמודד עם הנושא הטעון – החרם. כהן מעגן את דבריו בכתביו של גרינברג, התובע התייחסות שיטתית לספרות חז"ל בבואנו ללמד את ספר יהושע בשתי מערכות החינוך הממלכתיות.

החלק השני של הקובץ מכיל שני מאמרים המכוונים לכל מורה לתנ"ך באשר הוא. שני המחברים מציעים לקרוא את ספר הספרים דרך עדשות נוספות – הראשון בעזרת מה שגרינברג מכנה 'המקרא וראשיתו'; השני בעזרת מה שהוא מכנה 'המקרא ואחריתו'. פרופ' אליעזר (אד) גרינשטיין מבקש לעמוד על יתרונות העיסוק בשפות עתיקות ובספרות משווה כדי להעשיר את הבנתנו את המקרא; ד"ר רות בן-מאיר עומדת על היתרונות בעיסוק בפרשנות המסורתית כדי לחזק את זהותנו כלומדי תורה.

בחלק השלישי מחברי המאמרים נדרשים לסוגיה אחת בהקשר חינוכי מסוים. פרופ' יאירה אמית בוחנת ממבט היסטורי את התייחסותה של המערכת הממלכתית לביקורת המקרא ולשילובה בפועל בהוראת המקרא, החל במאה הקודמת וכלה בימינו אנו. ד"ר מרלה ל' פרנקל מציעה קני מידה לשילוב מדרשי אגדה בהוראת המקרא דווקא במערכת הממלכתית (בעיקר בבית הספר היסודי). הרב נריה גוטל דן בדילמה של המקור הסמכותי הראוי במערכת החינוכית הדתית – המומחה הבקי או הדמות המוסרית? ד"ר חננאל מאק מציע כיוונים חדשים בהוראת התנ"ך במערכת הממלכתית-דתית (בעיקר בבית הספר התיכון) כדי למנוע את ערעור עיקרי אמונתם של התלמידים לנוכח המפגש עם דרכי לימוד מתחומי המדע והמחקר.

בחלק הרביעי מופיעים מאמרים שמחבריהם מנתחים את גישותיהם של הוגים וחוקרי מקרא מהיבטים חינוכיים והוראתיים. כאן מובאים מאמרו של ד"ר מיכאל אוחנה על ישעיהו ליבוביץ ותפיסתו את ספרי הקודש; מאמרו של ד"ר ארי בורשטיין על אברהם יהושע השל ותפיסתו את ההתגלות ואת ביקורת המקרא; מאמרו של ד"ר אהרון דיטשר על נחמה ליבוביץ והתייחסותה לרמזיות הגיבורים בתורה; מאמרו של ד"ר דניאל מרום, התובע פרשנות חדשה לפועלו של בן-ציון דינור בתחום הוראת התנ"ך חרף ניסיונות בעבר לראות בדינור חלק מן האליטה הציונית שביקשה לשלול מהוראת המקרא את ערכי הדת והמוסר; מאמרו של ד"ר

אלכס סינקלייר, הבוחן את מחקרה המקראי של שרל אקסום לאור הפילוסופיה החינוכית של מיכאל רוזנק.

בחלק החמישי מאמרים הדנים בסוגיות בהכשרת מורים. פרופ' ברי הולץ מברר את תחומי הידע הדרושים למורה למקרא (pedagogical content knowledge), וד"ר אשר שקדי מנגיד את התאוריות הקיימות אצל חוקרים על מורים ועל הוראתם עם דעותיהם של המורים עצמם על הוראתם, הלכה למעשה.

לסיום הקובץ מובאים הרהוריו של פרופ' שלום רוזנברג, איש מחשבת ישראל, על המקרא ועל הוראתו. אנו מביאים את דבריו של רוזנברג, התובעים ממורים (מכל הזרמים) ראייה מחודשת וחדשה של ספר הספרים לא כחתימה אלא כהזמנה להמשך השיח בכל הסוגיות שהועלו באוסף זה.

כאן המקום להודות לכל החברים במרכז מלטון שנתנו יד הן בארגון הכינוס הן בהכנת הקובץ: לפרופ' מנחם הירשמן, שכיהן כמנהל המרכז בתקופת הכינוס ושתמך בפרויקט במשך כל תקופת תכנונו, הקמתו וקיומו; לוועדת ההיגוי של הכנס: לפרופ' יאירה אמית, לפרופ' אד גרינשטיין, לד"ר אלי הולצר, לפרופ' יאיר זקוביץ ולפרופ' מיכאל רוזנק. תודתנו גם לגב' ויויאן בורשטיין, העורכת המנהלית של מרכז מלטון, ולגב' ענת ברנשטיין, עורכת הלשון. תבוא הברכה על כולם.

ירושלים, טבת תשס"ד

Contents

English Section

Marla L. Frankel & Howard Deitcher	Introduction: Understanding the Bible in Our Times: Implications for Education	7
Seymour Fox	Prof. Moshe Greenberg: The Scholar and his Contribution to Education (in Hebrew)	

Part I

Yair Zakovitch	Teaching the Book of Joshua in Our Times (Abstract)	11
Lea Mazor	The Rise and Fall of the Book of Joshua in the <i>Mamlakhti</i> School System in View of Ideological Shifts in Israeli Society (Abstract)	12
Gabriel Haim Cohen	The Book of Joshua as Reflected in Midrashic Exegesis (Abstract)	14

Part II

Edward L. Greenstein	Interpreting the Bible by Way of Its Ancient Cultural Milieu (Abstract)	15
Ruth Ben-Meir	The Place of Exegesis in Bible Instruction (Abstract)	16

Part III

Yaira Amit	Biblical Criticism in the Teaching of the Hebrew Bible (Abstract)	18
------------	--	----

Marla L. Frankel	The Use of Midrash in the Teaching of Bible in Elementary School (Abstract)	19
Neria Guttel	Hearing the Truth “From Whence It Comes” vs. Hearing it from “An Angel of the Lord of Hosts” (Abstract)	21
Hananel Mack	Bible Instruction in State Religious High Schools; Critique and Suggestions for Improvement (Abstract)	22

Part IV

Michael Ohana	The Holy Scriptures in the Religious–Educational Thought of Yeshayahu Leibowitz (Abstract)	24
Ari Bursztein	“Depth Theology” and Biblical Criticism According to Abraham Joshua Heschel: Educational Implications (Abstract)	25
Howard Deitcher	Between Angels and Mere Mortals: Nechama Leibowitz’s Approach to the Study of Biblical Characters (Abstract)	26
Daniel Marom	Authenticity and Invention in Post-Zionist Narrative: The Case of Ben Zion Dinur and the Teaching of Bible (Abstract)	28
Alex Sinclair	Choosing the Right Language: The Disciplinary Orientation of J. Cheryl Exum and Its Educational Implications	31

Part V

Barry W. Holtz	From Knowledge to Pedagogy: What Matters in the Preparation of Bible Teachers?	55
Asher Shkedi	Scholars’ Theories about/of Teaching vs. Teachers’ Theories about/of Their Teaching: The Case of Teaching Bible (Abstract)	73

Part VI

Shalom Rosenberg	The Bible and Its Values (Abstract)	74
------------------	-------------------------------------	----

Hebrew Section

Introduction

Understanding the Bible in our Times: Implications for Education

In the Spring of 2001, the Melton Centre for Jewish Education hosted a conference at the Hebrew University in order to examine issues relating to Biblical research and instruction. As organizers of this conference, our aim was to attempt to bridge the gap between academic scholarship and the reality of the classroom, between what we recognize as significant research and what we want to cultivate as worthy practice.

The highlight of our discussions was an evening dedicated to Professor Moshe Greenberg whose years of Biblical research, writing and teaching, serve as testimony to his deep commitment to education. However, due to Professor Greenberg's wide range of scholarly interests, choosing a focus for that evening was not a simple task. Ultimately, we were guided by Professor Greenberg's readiness (and courage) to grapple with historical, theological and moral issues as they arise from the books of Torah, Nevi'im and Kethuvim. As a result, we decided to focus on the Book of Joshua. The challenge of teaching the Book of Joshua in contemporary Israeli society is great: teachers must grapple with questions of (military) power and (divine) authority; (historical) truth and (national) memory; sacred text and rational inquiry; traditional and contemporary exegesis. While these issues are not unique to the Book of Joshua, they resonate powerfully from its pages, affecting our lives, here and now.

The ninth volume of *Studies in Jewish Education*, based primarily but not solely on the lectures delivered at the two-day conference, is organized thematically. The Hebrew Section thus includes a combination of the articles written in Hebrew as well as the Hebrew abstracts of the articles written in English; and, likewise, the English Section contains a combination of the articles written in English as well as the English abstracts of the Hebrew articles.

Our volume opens with the papers delivered in honor of Professor Greenberg: As colleague and friend, Professor Seymour Fox shares his personal thoughts on Professor Greenberg describing his devotion to Jewish learning and scholarship (in Hebrew); Professor Yair Zakovitch (delivering the first formal lecture) proposes that the problems in teaching the Book of Joshua can be neutralized if taught in the context of the history and culture of the ancient world. By contrasting ancient values and perceptions with those of contemporary (young) minds, Zakovitch is convinced that students will readily be drawn to post-Biblical commentary which has always confronted the moral and ethical issues arising from the ancient texts. In this manner, Zakovitch maintains, we can preserve the vitality and relevance of the Biblical texts; Dr. Lea Mazor, focuses on the moral problems arising from the Book of Joshua, in an attempt to analyze the official attitudes of the State Educational System towards the Book of Joshua in the Zionist and post-Zionist eras. From a historical perspective, Mazor traces the changes in attitudes as reflecting the political-military realities of the periods in question; the values of the Book of Joshua in fact served the founding fathers of the Jewish homeland and their ideology while Israel's political and military reality of recent years has motivated educators to challenge those very same values; Dr. Gabriel Haim Cohen concludes this chapter with a proposal for a "meta-historical" approach to the teaching of the Book of Joshua which would focus on a Rabbinical understanding of its difficult issues. Dr. Cohen draws from Greenberg's writings on the issue of *herem* and suggests, as Greenberg does before him, that such an approach be applied in the state school system as well as in the religious system.

The second part contains two articles addressed to teachers in both educational systems. Both authors propose that the Bible be read with the aid of additional "lenses"; for Professor Ed Greenstein, ancient languages and literature are essential aids in enriching our understanding of Biblical texts and for Dr. Ruth Ben-Meir, the study of traditional commentaries are necessary in order to cultivate students of "Torah".

In the third part, the authors address a particular issue pertaining to a particular educational context. Professor Yaira Amit examines the attitude of the State Educational System towards Biblical Criticism, surveying the literature from the previous century until today; Dr. Marla Frankel delineates criteria for the integration of aggadaic legends in the teaching of Bible in the State School System (particularly in the middle grades); Rabbi Neria Guttel

addresses from a religious perspective, the dilemma of the preferred source – the scholarly expert or the ethical figure? Dr. Hananel Mack suggests new directions for Bible instruction in the Religious School system in order to prevent dissolusionment when students eventually encounter scientific and critical study of Biblical texts.

Part Four includes articles whose main focus is a particular thinker or Biblical scholar: Dr. Michael Ohana focuses on Yeshayahu Leibowitz and his view of sacred literature; Dr. Ari Bursztein discusses Abraham Heschel's understanding of revelation and his position on Biblical criticism; Dr. Howard Deitcher reviews Nechama Leibowitz's approach to Biblical heroes; Dr. Daniel Marom re-examines Ben Zion Dinur's orientations regarding Bible instruction and Dr. Alex Sinclair examines the Biblical scholarship of J. Cheryl Exum in light of Rosenak's philosophy of Jewish education.

Part Five presents two articles relating to teacher training: Professor Barry Holtz discusses the areas of knowledge necessary for the Bible teacher today ("pedagogical content knowledge") and Dr. Asher Shkedi contrasts the existing theories of researchers against the opinions of teachers themselves (concerning their own practical experience).

While we conclude with Professor Shalom Rosenberg's appeal to teachers of Bible at large, to see the Bible anew (as counter culture to contemporary culture), it is our hope that Rosenberg's reflections serve as catalyst and not as closure for further discussion, research and meaningful instruction.

We thank all of those at the Melton Centre who helped both in the organization of the conference and in the preparation of this volume: Professor Marc Hirshman who served as director of the Centre at the time of the conference and who supported the project from its inception; the conference steering committee: Prof. Yaira Amit; Prof. Ed Greenstein; Dr. Eli Holtzer; Prof. Yair Zakovitch and Prof. Michael Rosenak. Our appreciation to Ms. Vivienne Burstein, the managing editor at the Melton Centre and to Ms. Anat Berstein and Mr. Shlomo Ketko, the language editors.

Marla L. Frankel
Howard Deitcher
Jerusalem, December 2003

